

YENİÇERİ KIRIMI, BEKTAŞİ TEKKESİNİN TASFİYESİ VE TARİH DERS KİTAPLARINDA OSMANLI KİMLİĞİ (1826-1908)*

Eray YILMAZ**

Öz

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin yaşadığı toprak kayıpları ve milliyetçi hareketler, Osmanlı Devlet adamlarını merkeziyetçiliğe ve yeni bir kimlik politikasını öne alan modernleşme çabasına sürüklemiştir. Özellikle 1826'da yaşanan Yeniçeri Kırımının ardından, Bektaşî Tekkesi tasfiye edilmiş, böylece Müslüman toplum, Osmanlı iktidarı tarafından, Sünnî İslam'a dayanan tekçi bir anlayışla inşa edilmeye çalışılmıştır. Yeni kimlik politikalarında şüphesiz en etkili araç kamu okulları olmuş, yeni okullar, öğretmenler ve ders müfredatı vasıtasıyla modern bir kimlik politikası uygulanmıştır. Bu makalede, 1826'dan sonra gerçekleşen kimlik politikası, kamu okullarında 1869'dan 1908'e kadar okutulan tarih ders kitaplarının çözümlenmesi ve yorumlanması üzerinden değerlendirilmektedir. Makalede öncelikle ve kısaca Yeniçeri-Bektaşî ilişkileri, Bektaşîlerin neden tasfiye edildiği ve yeni kimlik politikalarının hazırlıkları üzerinde durulmakta, ardından daha geniş bir biçimde kamu okullarında tarih dersleri vasıtasıyla nasıl bir kimlik inşa edildiği değerlendirilmektedir. Sonuç itibarıyla görülmektedir ki merkeziyetçiliğe dayanan Osmanlı modernleşmesi, Sünnî-İslam ve Türk köken unsurlarını modern kimliğin iki önemli unsuru haline getirmiş, böylece Bektaşî-Kızılbaş kitleleri asimile etmeye çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı kimliği, yeniçeri kırımı, Bektaşî, kızılbaş, Osmanlı tarih ders kitapları

JANISSARY SLAUGHTER, LIQUIDATION OF BEKTASHI LODGE AND OTTOMAN IDENTITY IN HISTORY TEXTBOOKS (1826-1908)

Abstract

In the 19th century, the soil loss of Ottoman Empire and nationalist movements persuaded the Ottoman state officials for centralization and modernization efforts in which the policy for a new identity was prominent. Especially after the janissary slaughter in 1826, Bektashi Lodge was liquidated and therefore the Muslim community was tried to be constructed with a singular understanding depending on Sunni Islam. In new identity policies, undoubtedly the best tool was public schools and a modern identity policy was applied through new schools, teachers and syllabus. In this paper, the identity policy realized after 1826 was evaluated through resolution

* Makalenin Geliş Tarihi: 13.02.2016, Kabul Tarihi: 05.04.2016

** Öğr. Gör. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, İstanbul / Türkiye, eray_veli@hotmail.com

DOI: 10.12973/hbvd.79.205

and interpretation of the textbooks used between 1869-1908. In the paper, first of all and briefly, Janissary-Bektashi relations, the reason why the Bektashis were closed and preparations for new identity were handled and after that the identity constructed through history lessons in public schools will be evaluated from a broader point of view. As a result, it is observed that the Ottoman modernization based on centralization made Sunni Islam and Turkish origin the two important elements of modern identity and accordingly tried to assimilate the Bektashi- Qizilbash groups.

Keywords: Ottoman identity, Janissary slaughter, Bektashi, Qizilbash, Ottoman history textbooks.

Giriş

19. yüzyılın başından itibaren Osmanlı iktidarı tarafından başlatılan modernleşme çabasının en önemli unsurlarının merkezi gücün arttırılması ve iktidar ideolojisinin, bir başka ifadeyle kimliğinin, özellikle tüm Müslüman Osmanlı unsurlarına benimsetilmesi olduğu söylenebilir. Bu makalede söz konusu edilecek tartışma, 1826'da meydana gelen Yeniçeri Kırımının ardından Bektaşî¹ Tekkesinin kapatılması ve 1908'e kadar kamu okullarında yürütülen tarih dersleri vasıtasıyla inşa edilmek istenen modern kimlik politikaları olacaktır. Bu alanda yapılan çalışmalarda sık sık görüldüğü gibi bu makalede Yeniçerilerin kökeni, askeri başarı veya başarısızlıkları, 19. yüzyıla gelindiğinde onların hangi nedenlerle suçlandığı veya eleştirildiği gibi sorular ve sorunsallar üzerinde durulmayacaktır. Bu makalenin tartışmak istediği sorunsal, dolaylı bir biçimde Yeniçeri-Bektaşî ilişkilerine değinilse de, esas itibarıyla Bektaşî inancın neden henüz inşa edilmekte olan modern Osmanlı kimliğinin bir parçası olmadığı veya olamadığı sorunsalıdır. Ele alınan söz konusu sorunsalın başlıca soruları şöyle ifade edilebilir: 1. Yeniçeri Kırımı sırasında neden Bektaşîler de suçlanmış, ardından Bektaşî tekkesinin kapatılmasına nasıl ve neden karar verilmiştir? 2. Bektaşîler, Osmanlı dünyasında nasıl bir kimlik, nasıl bir hayat tarzı meydana getirmiş, bu kimlik neden modern Osmanlı kimliğine uygun görülmemiş, en azından söz konusu kimliğin bir parçası veya unsuru şeklinde kabul edilmemiştir? 3. Yeniçeri Kırımının ardından tekkeleri yıkılan, yağmalanan Osmanlı iktidarı tarafından merkez siyasetin dışına itilen Bektaşîlerin tasfiyesiyle modern Osmanlı kimliğine nasıl bir zemin hazırlanmıştır? 4. Bektaşî tekkesinin kapatılmasının ardından saptanan modern Osmanlı kimliğinin unsurları neler olmuş, söz konusu kimlik, özellikle kamu okullarında tarih dersleri vasıtasıyla hangi unsurlar üzerinde durularak nasıl inşa edilmiştir?

Makalede ilk olarak kaçınılmaz bir biçimde kısaca Yeniçeri-Bektaşî ilişkilerinden söz edilecek, ardından Yeniçeri Kırımı sırasında Bektaşîlik ile Yeniçerilik arasında kurulan ilişki irdelenecektir. Üçüncü olarak Yeniçeri Kırımı ve Bektaşî Tekkesinin tasfiyesinin ardından kamu okullarında tarih ders kitapları vasıtasıyla nasıl bir

modern Osmanlı kimliği inşa edildiği tartışılacak ve sonuçta yukarıda ifade edilen soruların yanıtları üzerinde durulacaktır.

1. Yeniçeri Kırımı ve Bektaşî Tekkesinin Tasfiyesi

Yeniçerilerin ne zaman ve Bektaşîliği nasıl benimsedikleri konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bu görüşler genel itibarıyla iki başlık altında toplanabilir: 1. Yeniçeriler ocağın kuruluşundan itibaren Bektaşî terbiyesiyle yetiştirilmişler, haliyle Bektaşîliği kabul etmişlerdir. Bu dönemde Osmanlı fetihlerini sağlayan gaziler ve abdallar arasında Hacı Bektaş ünlü bir şahsiyetti, dolayısıyla Bektaşîlik bu dönemde henüz tam anlamıyla bir tarikat haline dönüşmemiş olsa da savaşçılar arasında hâkim bir yaşama biçimi ve dini öğretiydi (Koçu, 1964: 90; Birge, 1991: 85; Melikoff, 1998: 135-147)². 2. Yeniçerilerin Bektaşî tekkesine resmen girmeleri 1591-1592 yıllarında meydana gelmiş, bu tarihte Bektaşî dedebabasına yüksek bir rütbe verilmiş, 8 Bektaşî dervîşi Yeniçerilerin 99. ortasına alınmış, resmi törenlerde Bektaşî dedebabası Yeniçeri ağasının önünde yer almıştır (Goodwin, 2008: 157)³. Yeniçeri Ocağı ile Bektaşî Tekkesi arasındaki ilişkinin ne zaman ve nasıl kurulduğu tartışması devam etmektedir. Ancak bu makalenin ilgisi söz konusu tartışmadan söz etmekle ve tartışmanın ana hatlarını ifade etmekle yetinmektedir. Yeniçerilik ile Bektaşîlik ilişkisi ocağın kırma uğradığı 1826 yılında şüpheye yer bırakmayacak bir biçimde kurulmuş, Yeniçeriler uzunca bir zamandır “Hacı Bektaş Ocağı”, “Ocağ-ı Bektaşîyân” gibi ifadelerle anılır olmuştur (Maden, 2012: 5).

1826’da gerçekleşen Yeniçeri Kırımı, dönemin iktidarı tarafından Vaka-yi Hayriyye⁴ biçiminde adlandırılmış ve günümüze kadar söz konusu yaklaşım resmi tezin sınırlarını ifade etmiştir. II. Mahmud’un sadrazamı tarafından yazılan telhiste Yeniçerilerin bozulmasında büyük etkileri olduğu ifade edilen Bektaşîlerin “mülhid [tanrıtanımaz]” oldukları, şarap içtikleri, ibadetleri terk ettikleri, ayin-i cem düzenledikleri dolayısıyla “şer’an [...] katli vâcib” oldukları ifade edilmiştir. Bu telhis üzerine II. Mahmud verdiği emirde Bektaşî Tekkesinin bu halde bırakılmayacağını, eğer bu halde bırakılırsa günden güne artarak ahaliyi inançlarından uzaklaştıracağını ifade etmiş ve Bektaşî Tekkesinin tasfiyesine karar vermiştir (Uzunçarşılı, 1988: 566-572).

Bektaşî Tekkesinin kapatılması kararı Topkapı Sarayı, Ağalar Camisi’nde toplanan bir meclis tarafından alınmıştı. Söz konusu mecliste Şeyhülislam Kadızade Tahir Efendi’nin yanı sıra Anadolu ve Rumeli Kazaskerleri, Mevlevilerle birlikte çeşitli Sünnî tarikatlara bağlı şeyhler de yer almış, II. Mahmud da bu toplantıyı kafes arkasından izlemiştir. Toplantının neticesi olarak, Bektaşî Tekkesinin bozulduğu ifade edilmiş, tekke sapkın görülmüş ve tasfiye edilmesine karar verilmiştir. Karara göre, altmış yıldan eski olan tekke mekânları Nakşibendi, Rufai, Kadiri, Halveti tarikatlarına devredilmiş, altmış yıldan genç olan tekkelerse yıktırılmıştır. Tekkelerde bulunan

dervişler itikat yoklamasına tabi tutulmuş, itikatları “bozulmuş” olanların itikatlarını “düzeltmeleri” için sürgün edilmesi kararı verilmiş, bu kararlar II. Mahmud’un fermanıyla uygulanmıştır. Tasfiye kararının ardından Yeniçerilerin ayaklanmasına katılarak halkı saraya karşı kışkırttıkları ileri sürülen Yedikule Tekkesi şeyhi Hüseyin Baba, Kıncı Salih Baba, İstanbulağası Ahmed Baba idam edilmiştir. İdamlarla birlikte birçok Bektaşî babası dervişleriyle birlikte Sünniliğin güçlü olduğu bölgelere sürgün edilmiştir (Maden, 2012: 9-10)⁵.

II. Mahmud’un vakanüvisi Esad Efendi de, *Üss-i Zafer*’de, Yeniçeri Kırımının nedenlerini anlatırken iktidarın yaklaşımını ifade etmiş, yazdığı kitap dolayısıyla Osmanlı iktidarı tarafından ödüllendirilmiştir⁶. Yazar, Yeniçerilerin düzensizliği, yağmacılığı, ajanlığı gibi ithamlarla birlikte bu askerlerin Bektaşîlerin etkisinde kalarak “sapkın” bir hale geldiklerini, dinden çıktıklarını, namazı ve orucu terk edip Ramazan ayında tekkelerinde yemek yediklerini, şarap içtiklerini, ayin-i cem düzenlediklerini ve Osmanlı iktidarına muhalefet ettiklerini kaydetmiştir (Esad Efendi, 2005: 17, 59, 168). Esad Efendi’ye göre, Yeniçeriler arasına giren Bektaşîler ocağı olumsuz etkilemişlerdir. Yazara göre, Bektaşîler ocağın savaşıklık kabiliyetini olumsuz etkilemiştir, Esad Efendi bu duruma bir örnek olarak şöyle demiştir: “Yüz iki seferinde [...] asker-i İslamın içine bir Bektaşî mel’ûnu girip, her birine yegân yegân, “behey ahmaklar, ‘abes yere cânınızı niçün telef edersiz, yuf size şehâdet ü gaza fazilet, diye iştiğiniz kelâmın hâşâ aslı yokdur” (Esad Efendi, 2005: 170)⁷. Esad Efendi’nin bir başka tezi de Bektaşî Tekkesinin kuruluş yıllarında Sünni olduğu; fakat zamanla “bozulduğu”, “sapkın” hale geldiği, “zındık ve mühlid” olduğu yönündedir (Esad Efendi, 2005: 166-168). Osmanlı Devleti’nin sonraki vakanüvisleri Ahmed Cevdet Paşa, Ahmed Lütfi Efendi ve son vakanüvis Abdurrahman Şeref de Yeniçeri Kırımı ile Bektaşî Tekkesinin tasfiyesi konusunda büyük oranda tek kaynak olarak Esad Efendi’yi kullanmışlar ve hiçbir eleştirel yaklaşım geliştirmeden onun tezini takip etmişlerdir (Ahmed Cevdet Paşa, 1974: 223-247; Ahmed Lütfi Efendi, 1999: 110-131; Abdurrahman Şeref, 1897-1898: 425)⁸.

Söz konusu yaklaşım günümüze kadar ulaşmış, resmi tezin sınırları giderek güçlenmiştir. Öyle ki modern ilahiyatçılardan Yaşar Nuri Öztürk de Esad Efendi’nin tezini benimsemiştir. Yazara göre kuruluşunda bir Sünni tekke olan Bektaşîlik, 15. ve 16. yüzyıllarda gerçekleşen bir takım etkilerle bozulmuştur. Öztürk’e göre, sırasıyla Hurufilik, Hıristiyanlık veya Balım Sultan ile Şiilik söz konusu bozulmaya yol açan etkileri meydana getirmiştir (Öztürk: 1998: 157). Öztürk, Bektaşîliği özcü bir yaklaşımla değerlendirmekte ve aslında gelişimi sürecinde değerlendirilmesi gereken unsurları, Yeniçeri Kırımı sırasında Osmanlı iktidarının da yaptığı gibi, bir “bozulma” halinde görmektedir (Öztürk: 1998: 156-191). Öztürk, Bektaşî Tekkesi ile Yeniçeriler arasında nasıl ve ne zaman bir ilişki kurulduğuna değinmemiştir. Ancak Yeniçeri Kırımı sırasında, Yeniçerilerde görülen bozulmanın ana nedenini, Osmanlı

iktidarının ve vakanüvislerinin yaptığı gibi Bektaşî Tekkesi biçiminde saptamış veya tekrarlamıştır. Buna göre Yeniçeriler, Bektaşîlerden öğrendikleri gibi, şeriata aykırı bir yaşam sürmekle, namazı terk etmekle, oruç tutmamakla, dört halifeye küfretmekle ve saf iman sahiplerini saptırmakla suçlanmışlardır (Öztürk, 1998: 194). Bektaşî araştırmalarında öne çıkan diğer yazarlara göreyse Bektaşîlik kuruluş yıllarından itibaren Sünni olmayan bir tekke olmuş, süreç içinde birçok etkiyle biçimlenmiş ve olgunlaşmıştır⁹. Anlaşılan Esad Efendi ve onu takip eden vakanüvisler, tarihçiler ve ilahiyatçılar Osmanlı Devleti'nin fetih politikasının ana unsuru olan Yeniçerilerin olumlu görülen yanlarını, bozulmuş biçiminde ifade edilen Bektaşî inancı ve Tekkesi ile paylaşmak istememiş, Yeniçerilerin olumsuz görülen yanlarıysa Bektaşî etkisine bağlamışlardır. Böylece Osmanlı iktidarının fetihçi karakterinin “doğru inanca” sahip ve itaatkâr bir ordu ile gerçekleştirildiği ifade edilmiş, daha sonra yaşanan toprak kayıplarıysa Bektaşî etkisinde kalmış Yeniçerilerin üzerine yıkılmıştır. Haliyle “bozulmuş”, Sünnilikten ayrılmış Bektaşîlik, modernleşme sürecinde bir engel biçiminde algılanmış, tekke kapatılmış, mülklerine el konulmuş, iktidar ile ideolojik ve dinsel düzeyde tam bir bütünlük gösteremeyen Bektaşîlik resmi dairenin dışarısına itilmiş, modern kimlik politikasının bir unsuru haline gelememiştir.

Sonuç itibarıyla Osmanlı iktidarı ve iktidarın sesi olmuş vakanüvis Esad Efendi'ye göre, Yeniçerilerin savaş gücünü yitirmesinde, Osmanlı iktidarına muhalefet etmesinde ana etkiyi Bektaşî Tekkesi ve Bektaşîler meydana getirmiştir. Bu durumda söz konusu muhalefeti önlemenin bir aracı olarak ve halkın iktidara bütünüyle sadakatini sağlamak amacıyla Bektaşî Tekkesinin tasfiyesine karar verilmiştir. Yeniçeri ocağının kapatılmasıyla desteksiz kalan tekke de güçlü bir direnç gösterememiş, böylece II. Mahmud toplum üzerinde tam bir egemenlik kuracağını tahayyül etmiştir. Bektaşî Tekkesinin kapatılması bir bakıma modern Osmanlı düzeninin ve kimliğinin ilkelerini de ifade etmiştir. Bektaşîlere yapılan suçlamalar göz önünde tutulursa, yeni kurulacak ordu, merkezin emirlerine mutlak itaatkâr olmalı, Osmanlı hanedanının dini inancını ve ibadetlerini benimsemeli, İslam'ın Sünni yorumuna sadık kalmalıdır. İktidarın söylemine bakılırsa, Yeniçerilerin iktidarın mutlak itaatinden çıkmasında esas etkiyi Bektaşîler meydana getirmiş, ocağın itaatkâr yapısını parçalamıştır. Bu halde modern Osmanlı kimliğinin inşasında Bektaşî hayat tarzının unsurlarının olması mümkün görünmemektedir. Aşağıda kısaca üzerinde durulacağı gibi, Osmanlı belgelerinde de Bektaşîlerin ve Kızılbaşların nasıl ele alındığı da söz konusu yorumu desteklemektedir. Arşiv kayıtlarında da görüleceği gibi, Bektaşîlik ve Kızılbaşlık, “gerçek ve doğru İslam'ın” dışında görülmüş, halk için bir tehdit ve tehlike unsuru biçiminde algılanmış, okullar ve dindar öğretmenler vasıtasıyla söz konusu unsurlar asimile edilmek istenmiştir. Kamu okullarında inşa edilen modern Osmanlı kimliğindeyse, özellikle tarih ders kitaplarında Yeniçerilerin askeri başarısızlıkları dolayısıyla lanetlenmesi sürmüştür; ancak ocağın Bektaşî inancını benimse-

mesinden bilgi düzeyinde dahi söz edilmemiş, Bektaşiler sanki Osmanlı toplumunda, devlet idaresinde hiç var olmamış gibi bir sonuç ortaya çıkmıştır.

2. Osmanlı Devleti, Kızılbaşlar ve Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı Kimliği

19. yüzyılda gerçekleşen Osmanlı modernleşmesinin en önemli hedefi şüphesiz merkezi gücü arttırmak ve vatandaşlar üzerinde hanedanın iktidarını sağlamlaştıracak bir kimlik inşa etmektir. Ancak kamu okulları gayrimüslim cemaatler için bir çekim merkezi haline dönüştürülemedi, gayrimüslim cemaatler kendi eğitim kurumlarını açmış olduğundan Osmanlı iktidarı ancak Müslümanlar üzerinde yeni bir Osmanlı kimliği inşa etmeye çaba göstermiştir. Kamu okullarında özellikle din, ahlak ve aşağıda üzerinde ayrıntılı bir biçimde durulacağı gibi tarih derslerine bakıldığında, söz konusu kimliğin sınırları Müslüman-Sünni ve Türk kökenli biçiminde çizilmiştir.¹⁰ Kamu okulları Bektaşilerden söz etmemiş, Sünni İslam kamu okulları vasıtasıyla merkezi bir biçimde standartlaştırıp yerelde kabul ettirilmeye çalışılmış, bu vasıtayla da adından dahi söz edilmeyen Bektaşilik tasfiye edilmek, daha doğru bir ifadeyle asimile edilmek istenmiştir.

Osmanlı arşivinde konuyla ilgili birçok belgede görüldüğü gibi, Bektaşilik ve daha çok köylüler söz konusu olduğunda Kızılbaşlık “gerçek İslam” dışında bir inanç biçiminde değerlendirilmiş, “saf halk” için tehditkâr ve tehlikeli bulunmuş, bu inanç ile mücadele edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Kızılbaşlık bu biçimde kodlandıktan sonra özellikle Kızılbaş köylere okul yapılması, bu köylere Sünni İslam geleceğinde yetişen dindar öğretmenlerin gönderilmesi politikası takip edilmiştir.¹¹ Bu konuyla ilgili Osmanlı arşivinde birçok belge bulunmaktadır. Bu belgeler arasında yer alan bir belge sadaret tarafından kaleme alınmış ve Bektaşî Çelebilerinin Kırşehir’de yürüttükleri faaliyetlerden söz etmiştir. Belgeye göre, Bektaşî Çelebileri, Kırşehir’de İslam’a karşı faaliyetler yürütmekte, bununla birlikte, Kızılbaşların yoğun bir biçimde yaşadıkları Mamuretülaziz, Erzurum ve Sivas vilayetlerinde de söz konusu faaliyetler gözlenmektedir. Sadarete göre, Kızılbaşlık ile mücadele edebilmek, gerçek İslam’ı öğretmek, belgede ifade edildiği üzere “izale-yi cehele” için, “mekatib-i umumiyye” açılması ve bu yerlere dindar muallimlerin atanması, dolayısıyla bu yerlerde “doğru din”in; yani Sünni İslam’ın öğretilmesi ve benimsetilmesi gerektiği savunulmuştur (BOA, Y.A.HUS.00462.00044.001, 8 Ramazan 1321/28 Kasım 1903).

Aynı dosyada yer alan, sözü edilen belgenin uzantılarına bakıldığında da Kızılbaşlığın nasıl ele alındığı görülmektedir. Sadareten Ankara vilayetine gönderilen telgrafta da Kırşehir’de eğitim düzeyinin son derece düşük olduğu ifade edilmiş, buradaki Bektaşî Çelebilerinin birtakım bozucu faaliyetler gösterip bölge halkını “ihlal ve ifsad” etmekte olduklarının haber alındığı söylenmiştir. Telgrafta hükümetin birinci vazifesi şer-i şerifi korumak biçiminde değerlendirilmiş, bu durumda Bektaşî Çele-

bilerinin faaliyetlerine karşı gerekli önlemlerin alınması, halkın “cehaleti”nin giderilmesi için ise “mekatib-i umumiyyenin dahi tezyidiyle ulum ve maarifin” arttırılması tavsiye edilmiştir (BOA, Y.A.HUS.00462.00044.002, 8 Ramazan 1321/28 Kasım 1903). Yine bu belgeye benzer bir belge Dâhiliye Nezareti tarafından Maarif Nezareti’ne de gönderilmiştir. Bu belgede de Sivas’ta Kızılbaşlık ve sair “güruh-ı mekruhe” gibi gerçek İslam’a karşı bir tehdit ve tehlike oluşturan faaliyetlerin engellenmesi için, özellikle Kızılbaş köylerinde mekteplerin kurulması, mektepli olan yerlerde mektep sayılarının arttırılması, bu mekteplerde fazıl, muktedir ve dinlerine bağlı muallimlerin görevlendirilmesi talep edilmiştir (BOA, MF.MKT.00848.00062.001/002, 26 Muharrem 1323/ 2 Nisan 1905).

Arşivde yer alan bir diğer belgedeysen Balıkesir’e yakın Çetme köyünde her sene ayin düzenlemek için Horasan’dan bir takım ihvandarların gelmekte olduğu ifade edilmiştir. Bu sene de gelecek ihvandarlar için tedbir alındığı söylenmiş; ancak bu sene ihvandarların, Macarlar ve Karamanlar köyelerine gizli bir biçimde Horasan’dan değil; Halep’ten gelen dedeler olduğu söylenmiştir. İdare derhal jandarma ile hareket geçmiş, gelen dedeler buldukları evde derdest edilmiştir. Dedelerin Halep’ten geldikleri ve Hüseyin ile Haydar isminde Alevi dedeleri oldukları saptanmış, bu köylere Kızılbaşlık merasimi için geldikleri anlaşılmış, geldikleri yere gönderilmeleri kararlaştırılmıştır (BOA, Y.PRK.UM.80/45. 12 Eylül 1323/25 Eylül 1907).

Sonuç itibariyle Osmanlı arşiv belgelerine bakıldığında şu sonuçlara ulaşılabılır: 1. Bektaşî Tekkesi kapatıldıktan sonra daha çok köylerde yaşayan Kızılbaşlar gerçek İslam’ın dışında, gerçek İslam’a küfreden bir inanç biçiminde değerlendirilmiş, tehdit ve tehlike unsuru olarak nitelendirilmiştir. 2. Bu nitelemenin ardından modern Osmanlı kimliği bağlamında Sünni İslam “tek” ve “gerçek” İslam biçiminde görülmüş, Kızılbaşlarla mücadele bağlamında Kızılbaş köyelerine mektep yapılması ile dindar muallimler gönderilmesi politikası uygulanmış, son belgede de görüldüğü gibi ayinleri dahi baskılanmış ve engellenmiş, dolayısıyla Kızılbaşlar asimile edilmek istenmiştir. Sonuç olarak modern Osmanlı kimliği, Sünni İslam’a dayanan tekçi bir yorumu kabul etmiş ve devlet okulları vasıtasıyla bu tekçi anlayışı uygulamıştır.

Tarih dersleri vasıtasıyla da söz konusu politikanın sürdürüldüğü ifade edilebilir. Osmanlı eğitim müfredatında din ve ahlak derslerinin her derecede büyük bir ağırlık taşıdığı ve söz konusu derslerin doğruya doğruya Sünni-İslam bir yorum içerdiği kuşkusuzdur. Tarih dersleri de bir bakıma bu yorumu sürdürmüştür; ancak bu yoruma Türk köken anlatısını da eklemiştir. Aşağıda Osmanlı müfredatında yer alan tarih dersleri, ders kitapları üzerinden kimlik bağlamında değerlendirilmektedir. Burada dikkat çeken özellik, Osmanlıların köken anlatısı, Osmanlı Devleti’nin Sünni karakterine yapılan vurgu, Yeniçeri Kırımının tamamen askeri nedenlere dayandırıl-

ması ve Bektaşilerden söz edilmemesi, Bektaşilerin yok sayılması, dolayısıyla asimile edilmek istenmesidir.

Osmanlı kamu okullarında Fatma Kaya Doğanay (2010)'ın saptadığı kadarıyla 1856–1857 eğitim yılında ilk defa, İzmir'de açılacak bir rüşdiyenin ders programında ilk sene muhtasar (kısa), ikinci sene ise mufassal (ayrıntılı) Osmanlı Tarihi dersi konulmuştur. Bu ilk denemenin ardından 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesinde sıbyan mekteplerinde muhtasar tarih dersine yer verilmiş, rüşdiye müfredatınaysa Tarih-i Umumi ve Tarih-i Osmanî dersleri konulmuştur. İlerleyen yıllarda da tarih dersleri zaman zaman haftalık ders sayısının artıp azalmasına rağmen daima müfredattaki yerini korumuştur. II. Abdülhamid dönemindeyse, bir takım çekinçler dolayısıyla, örneğin Fransız Devrimi'nin olası yıkıcı etkileri nedeniyle, Tarih-i Umumi dersi kaldırılmış, Tarih-i İslamiye ve Tarih-i Osmanî dersleriye varlığını sürdürmüştür (Doğanay, 2010: 109).

1869 yılında Ahmed Vefik Paşa (1823–1891) tarafından yazılan, *Fezleke-yi Tarih-i Osmanî* rüşdiyelerde ders kitabı olarak 1905 yılına kadar 36 yıl boyunca okutulan kitaplardan birisidir. Ahmed Vefik Paşa devrin önde gelen devlet adamlarından olup kısa bir süre II. Abdülhamid'in sadrazamlığını da yapmıştır. Türk milliyetçiliğinin öncülerinden kabul edilen Ahmed Vefik Paşa, tarih ile de yakından ilgilenmiş, Hikmet-i Tarih ismiyle tarih yöntemi üzerine yazdığı kitapta İbn Haldun'un dönemlemesini yeniden anımsatmış, Türklerin Altaylardan Anadolu'ya geliş sürecini ele almıştır (Akün, 1989: 151-157; Ahmed Vefik Paşa, 2013: 27-51).

Ahmed Vefik Paşa'nın yazdığı tarih kitabı bir mukaddime ile başlamış, bu bölümde, Osmanlıların kökeni olarak Türk aşiretleri ifade edilmiştir. Buna göre, Türk beylerinden Süleyman, tüm aşireti toplayıp Horasan'dan Anadolu'ya göçmüş, burada Selçukluların beyi olmuş, zamanla Osmanlı Devleti bu köken üzerinde yükselmiştir. Ahmed Vefik Paşa, söz konusu mukaddimenin ardından kısa bir Osmanlı tarihi kaleme almıştır. Tipik olarak şu unsurlar üzerinden hareket etmiştir: 1. Her bir padişahın yaşamı bir dönem olarak kaydedilir. 2. Her bir padişah döneminde gerçekleşen önemli savaşlar ve toprak kazanımları üzerinde durulur. 3. III. Selim zamanı geniş bir biçimde ıslahatların başladığı bir dönem olarak yorumlanır, Nizam-ı Cedid adıyla söz konusu ıslahatlar üzerinde durulur. Bu dönemde gerçekleştirilen ıslahatların başarısız olması Yeniçeri isyanıyla, Yeniçerilerin başıbozukluğuyla açıklanır. 4. II. Mahmud döneminin en önemli olayı Yeniçeriliğin kaldırılması olur ve bu olay, “vaka-yı hayriyye” biçiminde adlandırılır. Bundan sonra II. Mahmud'un ıslahatları daha geniş bir alana yaydığı ifade edilir. Söz konusu kitap, II. Abdülhamid dönemine kadar gelmiş ve belirttiğimiz unsurlar doğrultusunda yazılan bölümler kısa kısa betimleyici bir üslupla ifade edilmiştir (Ahmet Vefik Paşa, 2011: 56-87, 264-274).

Dönemin bir diğer ders kitabı Tanzimat döneminin önde gelen eğitimcilerinden olan Selim Sabit Efendi tarafından, sıbyan mekteplerine mahsus olarak, 1878'de *Muhtasar Tarih-i Osmanî* adıyla yayınlanmıştır. Kitap, Osmanlı ailesinin ceddinin tanımlanmasıyla başlar. Buna göre, Osmanlı ailesinin bilinen en eski atası: “Türk aşiretlerinden Kayıhan kabilesinin serdarı Süleyman Şahdır.” Süleyman Şah, kabilesiyle Horasan tarafında ikamet etmekteyken Tatarların saldırıları üzerine, 1214-1215 yıllarında “Rum diyarına” göçmüş, bir süre Erzincan'da kaldıktan sonra yine memleketlerine dönerken Süleyman Şah, Halep civarında Fırat nehrine düşüp hayatını kaybetmiştir (Selim Sabit, 1878: 1).

Süleyman Şah'ın ardından çocuklarından Ertuğrul kabilenin serdarı olmuş, geri dönmekten vazgeçmiş, Konya sultanından bir uygun mahal istemiş, kendisine ve kabilesine Ankara civarında Karacadağ yaylası gösterilince, burada 1227-1228 yıllarında konaklamıştır. Ertuğrul, Selçuklu Sultanı Alâeddin'e, Tatarların hücumu karşısında yardım etmiş ve savaşın kazanılmasını sağlamıştır. Bunun üzerine kendisine ve kabilesine Söğüd ile Eskişehir ovaları verilmiş, Ertuğrul burada 90 yaşında hayatını kaybetmiş, onun ölümü üzerine oğlu Osman Bey yeni serdar olmuştur (Selim Sabit, 1878: 2).

Selim Sabit Efendi bundan sonra hemen her bir padişaha birer sayfa ayırmış, padişahların doğum ve ölüm tarihleriyle saltanat sürelerini vermiş, kaç yaşlarında tahta çıktıklarını yazmıştır. Her bir padişahın fetihleri üzerinde durmuş, varsa önemli bayındırlık faaliyetleriyle, askerlik alanında yaptıkları yenilikleri belirtmiştir. Selim Sabit Efendi'ye göre, III. Selim zamanında görülen zayıflamanın nedeni “Yeniçerilerin nizamsızlığı” olmuş, bu dönemde Avrupa'dan askeri eğitimciler getirilse de, Yeniçeri isyanıyla ıslahatlar gerçekleştirilememiştir. II. Mahmud zamanındaysa Bayraktar Mustafa Paşa'nın ıslahatlarına izin verilmemiş; ancak nihayet Yeniçerilerin “ocağı söndürülmüş”, böylece ıslahatların önündeki engel kaldırılmıştır. Mustafa Reşid Paşa'nın girişimiyle Tanzimat devrine girilmiş, ticaret mahkemeleri, rüşdiyeler açılmış, Abdülaziz ilk defa Avrupa'ya giden Osmanlı padişahı olmuş; ancak söz konusu padişah, ıslahatları engelleyince görevinden alınmıştır: Bir ay sonra ise Selim Sabit Efendi'ye göre, “Abdülaziz kendi kendisini telef etmiştir.” (Selim Sabit, 1878: 38).

Bir diğer kitap rüşdiyeler için, Toptaşı ve Paşa Kapısı Askeri Rüşdiyyesi coğrafya muallimi Ali Cevad tarafından 1896-1897 yıllarında yazılmıştır. Ali Cevad kitabına, “Osmanlıların Zuhuru” ile başlamış, Osmanlıların cediti olarak: “Türk aşiretlerinden Süleyman Şahın idaresinde bulunan Kayıhan Kabilesi”ni ifade etmiştir (Ali Cevad, 1896-1897: 4). Ali Cevad, her bir padişahı kısaca tanıtmış, tahta çıkış, tahttan iniş, vefat ve önemli savaşlar gibi tarihleri metnin sonunda birer tablo halinde vermiş, ayrıca konuların sonunda çalışma soruları kaydetmiştir. Osmanlı tarihini genellikle olduğu gibi, gaza ve fetih unsurlarını öne çıkararak anlatmış, önemli savaş-

ları ve toprak kazanımlarını vurgulamıştır. Yavuz Sultan Selim dönemini anlatırken, padişahın bir “İslam Devleti meydana getirmek” istediğini söylemiştir. Yavuz Sultan Selim, İslam Devleti kurmak için Şah İsmail ile mücadele etmiş, bu işe öncelikle Şah İsmail’in Anadolu’daki taraftarlarını “temizlemek” ile başlamıştır. Ali Cevad bu durumu şöyle ifade etmiştir: “Anadolu’da Şii mezhebinde olanları temizlemek iktiza etmekle kırk bin kişiyi sebt-i defter [deftere yazıp] etdirüb tedib eyledi” (Ali Cevad, 1896-1897: 36) Takip eden doğu seferlerinin ardından Yavuz Sultan Selim ile hilafet Osmanlılara geçmiş, Osmanlıların Sünni yanı vurgulanmış, Anadolu’da Şiilerin öldürülmesi bir “temizlik” olarak belirtilmiştir.

Ali Cevad, II. Mahmud döneminin oldukça zor geçtiğini söylemiş, bununla birlikte söz konusu dönemi “devr-i terakki” olarak değerlendirmiştir. Bu dönemde terakkinin önündeki en büyük engel olarak görülen Yeniçerilik kaldırılmıştır. Yazar, Yeniçeriliğin kaldırılmasıyla düzenin yeniden sağlandığını ifade etmiş, şöyle demiştir: “Kışlalar topa tutuldu. Ele geçenler katledildi. Yeniçeri namı ortadan kaldırılarak nizam-ı âlem yerine geldi. Herkes şerrlerinden kurtuldu” (Ali Cevad, 1896-1897: 92). II. Mahmud’un ardından tahta geçen Abdülmecid’in padişahlığı zamanında da terakki gayreti sürdürülmüş, Sadrazam Mustafa Reşid Paşa’nın okuduğu Tanzimat Fermanı ilan edilmiştir. Ferman ile askerlik, vergi ve eğitim alanlarında terakki sağlanmıştır (Ali Cevad, 1896-1897: 94). Benzer tarihi anlatılar İbrahim Hakkı ve Mehmed Azmi’nin birlikte yazdıkları rüşdiye mekteplerinde okutulan *Muhtasar İslam Tarihi* kitabının içinde yer alıp ayrıca basılan *Muhtasar Osmanlı Tarihi* kitabında ve Abdurrahman Şeref’in idadiler için yazdığı ders kitabında da görülmektedir.

İbrahim Hakkı ve Mehmed Azmi’ye göre de Osmanlıların cediti Türk aşiretlerinden Kayı Kabilesi olmuştur. Yazarlara göre, Şah İsmail devletini güçlendirmek için Sünniliği bırakıp Şii olmuş, kendisini mezhebin büyüğü gibi göstermiş, birtakım “cahilleri” etrafına toplamış, onları “kandırmışdır.” Kitaba göre, Şah İsmail, Anadolu’yu ele geçirmek için “her tarafa adamlar çıkarub Türkler içinde Şiilere taraftarlar kazandı ve bunlar sayesinde adeta devletimizin istiklalini tehlikeye kodı[.]” Bu tehlikeyi ortadan kaldırmak isteyen Sultan Selim öncelikle: “mikdarı kırk bine varan dâhildeki Şiileri bertaraf eyle”miştir (İbrahim Hakkı ve Mehmed Azmi, 1905-1906: 38-39). Sultan Selim halife unvanını da almış, böylece tüm Müslümanların “hükümdar-ı manevisi” olmuştur (İbrahim Hakkı ve Mehmed Azmi, 1905-1906: 42). Sultan Mahmud “Yeniçeri zorbalarını” terbiye etmek istemiş; ancak Yeniçerilerin ayaklanması üzerine “artık herkes şehir halkına çalım satan ve ve gavgada iş görmiyen bu haşaratdan bıkmış usanmış olduğundan” sancak-ı şerifin altında toplanmıştır. Kışlalarında kalıp teslim olmayan “Yeniçeri zorbaları” topa tutuldu, ele geçirilenler katledildi ve yazara göre: “Nihayet dört bin kadar adamın öldürülmesiyle devletin nizam ve intizamı yerine geldi” (İbrahim Hakkı ve Mehmed Azmi, 1905-1906: 81).

Abdurrahman Şeref de Osmanlıları Türk aşiretlerinden Kayı kabilesine bağlamış, kitapta Yavuz Sultan Selim döneminde Şah İsmail ile Osmanlı Devleti arasındaki mücadele çok kısa bir biçimde ifade edilmiştir. Kitapta söz konusu mücadele “Kürdistan Teshiri [Fethi]” başlığıyla şöyle anlatılmıştır: “Kürdistan ahali Şah İsmail’e mail ve tabi idi. Bıyıklı Mehmed Paşa ile Molla İdris-i Bitlisi memur edilerek birinin darb-ı şimsiri ve diğerinin hüsn-i tedbiri sayesinde küsur-ı Kürdistan dahi pek çok uğraşarak feth ve istila olundu” (Abdurrahman Şeref, 1897-1898: 51).

Abdurrahman Şeref, Yeniçeri Kırımını “Vaka-yi Hayriyye” başlığı altında ele almış, Yeniçeri Kırımının tamamen askeri nedenlerden kaynaklandığını, savaşlarda yenilen ocağın ıslahatlara da karşı geldiğini söyleyerek izah etmiştir. Abdurrahman Şeref, diğer ders kitaplarında da gördüğümüz gibi, Yeniçeriler ile Bektaşiler arasındaki ilişkiden veya Bektaşi tekkesinin kapatılmasından söz etmemiştir (Abdurrahman Şeref, 1897-1898: 200-202).

Ahmed Vefik Paşa, Selim Sabit Efendi, Ali Cevad, İbrahim Hakkı ile Mehmed Azim ve Abdurrahman Şeref’in Osmanlı kamu okullarının çeşitli dereceleri için kaleme aldıkları ders kitaplarına topluca bakıldığında öne çıkan unsurlar şöyle saptanabilir: 1. Osmanlıların cediti olarak Türk aşiretlerinden Kayıhan aşireti ifade edilmiştir. Böylece bu kitaplar, Osmanlı hanedanının kökeni olarak Türk aşiretini belirtmişler; ancak özel etnik bir vurgu yapmamışlardır. Geleneksel tarih yazımında da Osmanlıların kökeni Kayıhan boyuna dayandırılmış, Kayıhan boyunun da Oğuzlardan bir Türk boyu olduğu ifade edilmiştir (İnalçık: 2013: 15-22)¹². Ancak iki atf arasında önemli bir fark bulunmaktadır. Bu fark, ders kitaplarının Osmanlı kamu okullarındaki tüm Müslüman Osmanlılar için olması ve bu kitapların bir kolektif kimlik oluşturacak biçimde ifade edilmesi ve okutulmasıdır. Dolayısıyla Osmanlı olmanın kökeni tarih dersleri vasıtasıyla Türk olmak biçiminde ifade edilmiş ve Türkler ile Osmanlılar arasındaki süreklilik ifade edilmiştir. 2. Her bir padişah dönemi anlatılırken daha çok cihat, gaza ve fetihler vurgulanmış, İslami bir söylem üzerinden hareket edilmiştir. Yavuz Sultan Selim döneminde İbrahim Hakkı ile Mehmed Azmi ve Ali Cevad’ın üzerinde durduğu gibi, Şii’lerin öldürülmesi bir “temizlik” olarak belirtilmiş, hilafetin Osmanlı ailesine geçtiği kaydedilmiş, devletin Sünni karakteri ortaya konulmuştur. 3. III. Selim döneminden itibaren geniş bir alana yayılan ıslahat hareketlerinden söz edilmiş, ıslahat sürecinin II. Mahmud döneminde ıslahatçılığa karşı bir güç olan Yeniçerilerin kaldırılmasıyla birlikte daha da güçlendiği ve Tanzimat döneminde daha yoğun ve geniş bir biçimde sürdürüldüğü vurgulanmıştır. 4. ıslahatçılık olumlu bir anlamda kullanılmış, ıslahatlar vasıtasıyla ülkenin terakki ettiği ifade edilmiştir. Öne çıkan ıslahatlar arasında, merkezi gücün artırılması, yeni bir askeri düzene geçilmesi, ticaret mahkemelerinin kurulması, rüşdiyelerin açılması sayılmıştır.

3. Sonuç

Yeniçeri Kırımı ve ocağın tasfiyesi sırasında Bektaşiler de suçlanmış, ardından Bektaşî Tekkesinin kapatılmasına karar verilmiştir. II. Mahmud'un hattında ve Esad Efendi'nin kitabında görüldüğü gibi, Bektaşiler iktidara aykırı yaşam tarzları, Yeniçerileri iktidara karşı muhalefete kıskırttıkları gerekçeleriyle tasfiye edilmiştir. Bektaşilerin meydana getirdiği kimlik, gayrisünni, iktidara muhalif, Müslüman-Sünni halkın inançlarını bozucu biçimde saptanmış, dolayısıyla tekkenin tasfiye edilmesinin ana unsurları bunlar olmuştur. Fakat şunu belirtmek gerekmektedir ki iktidarın bu biçimde saptadığı Bektaşî kimliğinin araştırılmaya ihtiyacı vardır. Özellikle Bektaşilerin iktidarla ilişkileri, söz konusu kimliğin bir genel kimlik oluşturup oluşturmadığı, bölgeler arasında değişkenlik gösterip göstermediği ve diğer cemaatlerle, özellikle gayrimüslim cemaatlerle ilişkileri ve asimilasyon politikaları bölge bölge veya köy köy araştırılmaya muhtaçtır. Ancak şu söylenebilir ki Bektaşiliğin tasfiyesiyle birlikte iktidarın ideolojisini inşa edebileceği çok daha rahat bir siyasal ortam meydana getirilmiş, kimlik politikalarında muhtemelen alternatif oluşturabilecek bir güç ortadan kaldırılmıştır. II. Mahmud ve onu takip eden dönemlerde iktidara sadık bir orduyla birlikte, kamu okullarının da devreye girmesiyle iktidara sadık bir vatandaş inşasına gidilmiştir.

Kamu okulları tarih ders kitaplarında imparatorluğun Bektaşî ve gayrimüslim varlığından, imparatorluğun toplumsal yaşamından söz edilmemiş, bu bakımdan büyük oranda geleneksel tarih yazımına sadık kalınmıştır. Tarih kitabı yazarlarından Ali Cevad, İbrahim Hakkı ile Mehmed Azim, Yavuz Sultan Selim döneminde gerçekleşen Şiilik ile mücadele dolayısıyla Bektaşiliği çağrıştıracak ifadeler kullanmış olsalar da söz konusu kitaplarda ve diğer tarih ders kitaplarında Bektaşilikten doğrudan doğruya söz edilmemiştir. Kamu okulları tarih dersleri vasıtasıyla inşa edilmek istenen tarih tezi, kısaca söylemek gerekirse, Osmanlıların Türk kökeni ve Yavuz Sultan Selim'in politikalarıyla birlikte meydana gelen devletin İslami, Sünni karakteri doğrultusunda vurgulanmış, hanedanın dolayısıyla Osmanlıların Türk kökeni ifade edilmiş, böylece Sünni-İslam ve Türk kökene dayanan bir kimlik inşa edilmek istenmiştir. III. Selim döneminden itibaren ise modernleşme çabası merkezîyetçi kaygılarla iktidara sadık bir vatandaş yetiştirmeyi hedefleyen terakki bağlamında olumlu bir süreç biçiminde değerlendirilmiştir. Ancak bu tarz bir kimlik politikası 19. yüzyılda ayrılıkçı hareketlerle sarsılan Osmanlı İmparatorluğu'nun mevcut sınırlarını korumasına yardımcı olmamış, bir yandan gayrimüslimler kamu okullarına çekilememiş, diğer yandansa Bektaşiler ve Kızılbaşlar asimile edilmeye çalışılmış, dolayısıyla laik ilkelere ve ortak kültürel değerlere dayanması gereken bir ulusal kimlik inşa edilememiştir.

Sonnotlar

- ¹ Bektaşî bir üst isimlendirme biçiminde kullanılmıştır. Bu tanımlamayla Kızılbaşlık ve günümüzde Türkiye’de daha çok kullanıldığı biçimiyle Alevilik de anlaşılmalıdır. Osmanlı arşiv belgelerinde Bektaşîlik daha çok Bektaşî Tekkesiyle bağı olan din adamları, Kızılbaşlık hemen hemen aynı inancı benimsemiş köylü topluluklar için kullanılmıştır.
- ² Koçu’ya göre ilk devirden itibaren Bektaşî babaları, devşirme çocuklara İslam dinini en pratik yoldan öğretmişlerdir. (Koçu, 1964: 90).
- ³ Uzunçarşılı’ya göre ise ocağın Bektaşîlerle ilişkisi 14. yüzyılın sonuyla 15. yüzyılın başında kurulmuş olmalıdır. (Uzunçarşılı, 1988: 150).
- ⁴ Meselenin farklı bir değerlendirmesi için bkz. (Çamuroğlu, 1991).
- ⁵ Maden, Bektaşîliğin tasfiye sürecini anlatırken tekkenin II. Mahmud’dan sonra toparlanma sürecini “Yeniçerilerin gölgesinden kurtulma”, “halk ile yakınlaşma” gibi gerekçelerle bir “Altın Çağ” biçiminde değerlendirebileceğini ifade etmiştir. Ancak Maden, sadece tekkelerin açılması kapanması sürecine odaklandığından, modern dönemde gerçekleşen merkezîyetçi askerlik ve eğitim faaliyetlerini görememiş, özellikle kamu okullarında nasıl bir yeni kimlik inşa edildiğinin farkına varamamıştır. Değerlendirmeleri için bkz. Maden, 2012: 34-36. Bektaşîlerin takibi sonraki yıllarda da sürmüştür. Sözgelimi 1827’de II. Mahmud yazdığı bir fermanda Girit köylerinde Bektaşî eşkıyalarının olduğunu, İslamiyet’e küftediklerini ileri sürmüş, burada bulunan Bektaşîlerin def edilmesi gerektiğini, Bektaşî Tekkesinin de camiye çevrilmesini emretmiştir. BOA, HAT.293-17474-B, 7 Zilkade 1242/ 2 Haziran 1827.
- ⁶ Esad Efendi’nin değerlendirilmesi ve Yeniçeri Kırımının ilham verici bir yorumu için bkz. (Timur, 1998: 119-165).
- ⁷ Osmanlı vakanüvislerinin Yeniçeri Ocağına dair Esad Efendi’yi takip eden eleştirileri sonraki dönemlerde de paylaşılmıştır. Bu konu için bkz. (Üstün, 2002: 3-9). Ahmed Cevdet Paşa da Bektaşîlerin Yeniçerileri olumsuz etkilediğini ifade etmiştir, (Özey, 2013: 84).
- ⁸ Vakanüvislerin Esad Efendi’yi izleyen görüşleri için bkz. (Ahmed Cevdet Paşa, 1974: 223-247; Ahmed Lütfi Efendi, 1999: 110-131). Abdurrahman Şeref ise, Yeniçeri Kırımının ardından Bektaşîlerin akıbetine dair şöyle demiştir: “Arkalarından padaşları [yoldaşları] olan Bektaşîler dahi nefy ve tağrib [kovmak] edildi.” (Abdurrahman Şeref, 1315[1897-1898]: 425).
- ⁹ Konunun uzmanları arasında öne çıkan yazarların şu eserleri hatırlanmalıdır: (Melikoff, 1998; Ocak, 2015; Ocak, 2014).
- ¹⁰ Bu konuda makale yazarı tarafından yapılan araştırma için bkz. (Yılmaz, 2015).
- ¹¹ Meselenin Osmanlı kaynakları çalışılarak yapılan bir değerlendirmesi için bkz. (Işık, 2015: 31-53; Somel, 2010: 274-277).
- ¹² Osmanlı kuruluş dönemi ve Osmanlıların soy kütüğü meselesi için bkz. (İnalçık, 2013: 15-22).

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BOA, Y.A.HUS.00462.00044.001, 8 Ramazan 1321/28 Kasım 1903. BOA, Y.A. HUS.00462.00044.002, 8 Ramazan 1321/28 Kasım 1903. BOA, MF.M-KT.00848.00062.001/002, 26 Muharrem 1323/ 2 Nisan 1905. BOA, Y.PRK.UM.80/45. 12 Eylül 1323/25 Eylül 1907.

Osmanlıca Matbu Kaynaklar

ABDURRAHMAN ŞEREF. (1315 [1897-1898]). *Fezleke-yi Tarih-i Devlet-i Osmaniyye*. İstanbul: Karabet Matbaası.

ABDURRAHMAN ŞEREF. (1315[1897-1898]). *Tarih-i Devlet-i Osmaniyye*. c. 1, 2. bs. İstanbul: Karabet Matbaası.

AHMED VEFİK. (1302 [1884/1885]). *Fezleke-yi Tarih-i Osmanî*. İstanbul: Tercüman-ı Ef-kâr Matbaası.

ALİ CEVAD. (1314 [1896-1897]). *Muhtasar Tarih-i Osmanî*. Dersaadet: Kasbar Matbaası.

İBRAHİM HAKKI ve MEHMED AZMÎ. (1323 [1905-1906]). *Muhtasar Osmanlı Tarihi*. 4. bs. İstanbul: Karabet Matbaası.

SELİM SABİT. (yy. 1295 [1878]). *Muhtasar Tarih-i Osmanî*.

Telif Eserler, Makaleler ve Tezler

AHMED CEVDET PAŞA. (1974). *Tarih-i Cevdet, Osmanlı tarihi*. Sadeleştiren: Tevfik Temelkuran, c. 12, Ankara: Üçdal Neşriyat.

AHMED LÜTFİ EFENDİ. (1999). *Vak'anüvis Ahmed Lütü Efendi tarihi 1*. Eski Yazıdan Aktaran: Ahmet Hezarfen, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, YKY 1999.

AHMED VEFİK PAŞA. (2013). *Hikmet-i tarih*. Sadeleştiren ve Yayına Hazırlayan: Remzi Demir, Bilal Yurtoğlu, Ali Utku. Konya: Çizgi Kitabevi, 27-51.

AHMET VEFİK PAŞA. (2011). *Fezleke-yi tarih-i Osmanî, bir eski zaman ders kitabı*. Yayına Hazırlayan: Şakir Babacan, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

AKÜN, Ö. F. (1989). Ahmet Vefik Paşa. *İslam ansiklopedisi*. C. 2. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989, 151-157.

BİRGE, J. K. (1991). *Bektaşilik tarihi*. Çeviren: Reha Çamuroğlu. İstanbul: ANT Yayınları.

ÇAMUROĞLU, R. (1991). *Yeniçeriliğin Bektaşiliği ve vaka-i şerriyyesi*. İstanbul: ANT Yayınları.

DOĞANAY, F. K. (2010). Rüşdiye mekteplerinde tarih dersi. *Erzurum Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 25: 107-119.

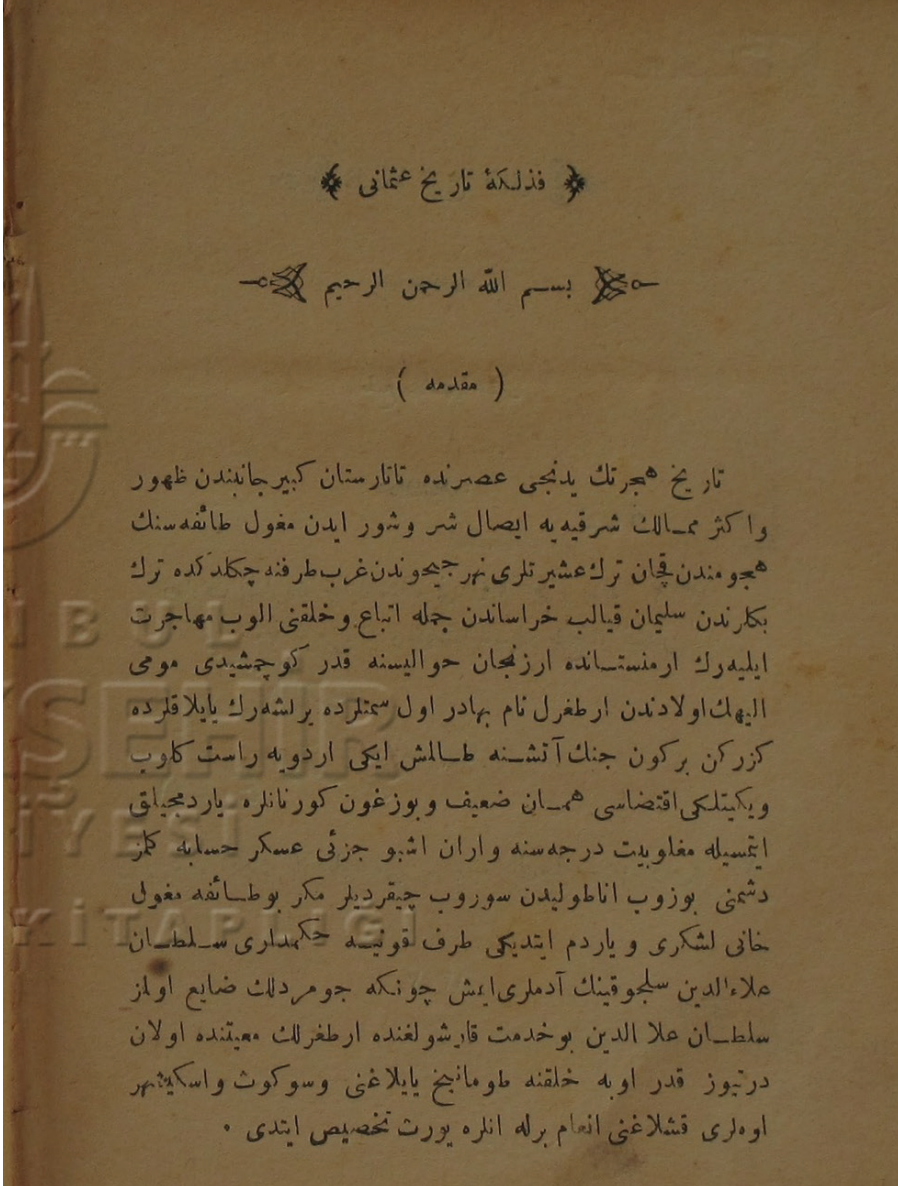
ES'AD EFENDİ. (2005). *Üss-i zafer (yeniçeriliğin kaldırılmasına dair)*. Hazırlayan: Mehmet Arslan.

- GOODWIN, G. (2008). *Yeniçeriler*. Çeviren: Derin Türkömer (üçüncü baskı). İstanbul: Doğan Kitap.
- IŞIK, Z. (2015). Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitim-kültür politikaları yoluyla Bektaşilik ve kızılbaşlığı tasfiye girişimleri (1826 sonrası). *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 76: 31-53.
- İNALCIK, H. (2013). *Kuruluş dönemi (1302-1481) Osmanlı sultanları* (üçüncü baskı). İstanbul: İSAM Yayınları.
- KOÇU, R. E. (1964). *Yeniçeriler*. İstanbul: Koçu Yayınları.
- MADEN, F. (2012). *Bektaşilerin serencamı*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- MELİKOFF, İ. (1998). *Hacı Bektaş efsanesinden gerçeğe*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- OCAK, A. Y. (2014). *Babaîler isyanı, Aleviliğin tarihsel altyapısı yahut Anadolu'da İslâm-Türk heterodoksisinin teşekkülü*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- OCAK, A. Y. (2015). *Alevî ve Bektaşî inançlarının İslam öncesi temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÖZEY, B. (2013). *Bektaşilik-Yeniçeri Ocağı İlişkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, SBR Temel İslam Bilimleri ABD, İslam Mezhepleri Tarihi BD, İstanbul.
- ÖZTÜRK, Y. N. (1998). *Tarih boyunca Bektaşilik* (beşinci baskı). İstanbul: Yeni Boyut Yayınları.
- SOMEL, S. A. (2010). *Osmanlı'da eğitimin modernleşmesi (1839-1908), İslamlaşma, otokrasi ve disiplin*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- TİMUR, T. (1998). *Osmanlı çalışmaları, ilkel feodalizmden yarı sömürge ekonomisine*. Ankara: İmge Kitabevi.
- UZUNÇARŞILI, İ. H. (1988). *Osmanlı devlet teşkilatında kapukulu ocakları: acemi ocağı ve yeniçeri ocağı*. 1. C., (üçüncü baskı). Ankara: TTK.
- ÜSTÜN, K. (2002). *Rethinking Vaka-i Hayriye (The Auspicious Event): Elimination of the Janissaries on the Path to Modernization*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bilkent Üniversitesi, Ekonomik ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- YILMAZ, E. (2015) *Türkçe Çocuk Gazetelerinde Osmanlı Kimliği (Ahlak, İlim, Dil, Tarih ve Coğrafya 1869-1908)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi, SBE, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü.

EKLER

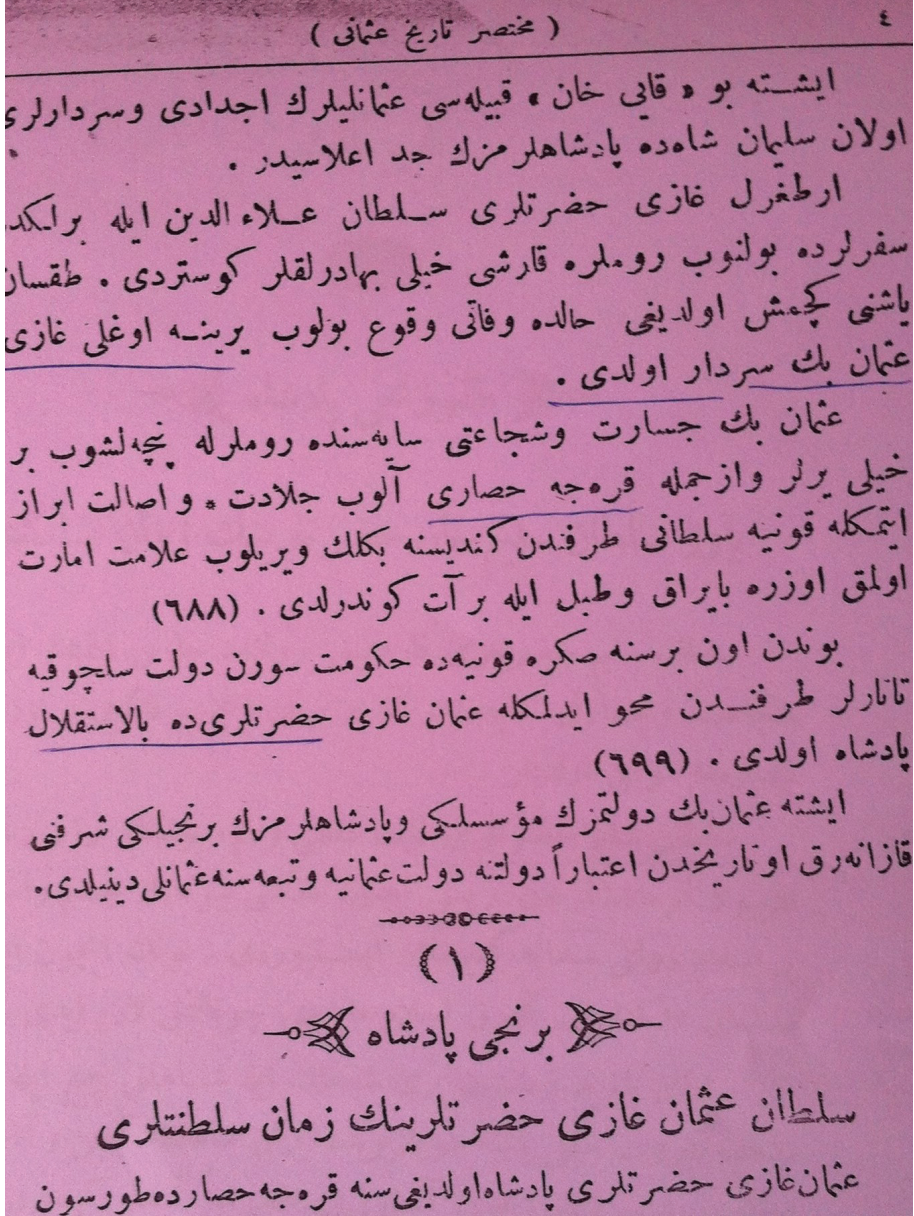
EK 1.

Ahmed Vefik'in Kaleme Aldığı Fezleke-yi Tarih-i Osmanî'nin İlk Sayfası

EK 2.

Ali Cevad'ın Yazdığı Muhtasar Tarih-i Osmanî'nin Dördüncü Sayfası

EK 3.

Ali Cevad'ın Yazdığı Muhtasar Tarih-i Osmanî'de Sultan Selim İle Şah İsmail Arasındaki Mücadelenin Anlatıldığı Satırlar

